

„РЕТОРИКА“ НА АРИСТОТЕЛ:

ОРАТОРСКО ИЗКУСТВО ИЛИ ДИАЛЕКТИЧЕСКА ЛОГИКА

КОНСТАНТИН СОТИРОВ

АБСТРАКТ: В статията се прави опит да се характеризира метода реторика. Категоричното изискване на Аристотел, че реториката е метод, че този метод е подобен и съизмерим с диалектиката, че задачата му не е да убеждава, а да открива убедителния довод, действителен или привиден е достатъчно предизвикателство за всеки изследовател на „Реторика“. Като извършвам най – общ анализ на определението за същността на реториката на самия Аристотел, на комуникативния процес в този трактат, на субектите на този процес, родовете и видовете реторика, както и чрез представяне в най – общ вид на механизма на метода реторика, чрез който се открива необходимия убедителен довод, аз се стремя да аргументирам собственото си схващане, че „Реторика“ не е предназначена за теорията за ораторско изкуство, а представлява второто необходимо произведение след „Топика“, с което Аристотел завършва изграждането на своята диалектическа логика, схващана като логическа система, регламентираща правилния начин на разсъждение на основата на субективното знание, т.е., мнението.

Ключови думи: метод, довод, комуникативен процес, оратор, слушател, слушатели на речи, родове реторика, видове реторика.

„Специално предназначеният за ораторското изкуство трактат „Реторика“ е създаден през 335 г. пр. н. е. за нуждите на философската школа / на Аристотел - в.м. К. С. /.”[1]

Това категорично твърдение е залегнало в „Учебник по реторика“ с автори Д. Александрова и В. Руменчев и освен, че изразява категоричната убеденост на авторите, представлява и общоприетия възглед за принадлежността на това

произведение на Аристотел. Дали обаче са налице необходимите основания за такава категоричност и правилен ли е този възглед ?

Нека преди всичко вникнем в написаното от Аристотел като насочим настоящия анализ върху следните основни положения : за **определението на реториката** дадено от Аристотел в „Реторика”, за **нейния предмет**, за **същността на речта** и за **родовете и видове реторика**, които заемат централно място в това произведение, разработени са много подробно и, които, според мен, представляват основата на това произведение .

Традиционното и общоприето схващане за определението на реториката, дадено от Аристотел в „Реторика” е, че реториката е наука за убеждаването: „Аристотел уточнява традиционното определение, принадлежащо на софистите, че реториката е наука за убеждаването. Задачата на реториката според него не е да убеждава, но във всеки даден случай да открива методите за убеждаване....С други думи, реториката има за задача да изучава както действително убедителното, така и привидно убедителното, подобно на диалектиката, която изучава както действителния, така и привидния силогизъм.”[2]

Твърдението, че реториката е наука нарушава категоричното изискване на Аристотел заявено в не един откъс от самото произведение, че реториката е изкуство, а не наука: „ Колкото повече се опитваме да представим диалектиката или реториката не като способности, а като науки, толкова повече, без сами да забележим, ще унищожаваме природата им, за да ги превърнем в науки с известно предметно съдържание, а не само в области на речта. ”[3]

Необяснимо е защо от определението за същността на реториката, дадено от Аристотел се взема само първото изречение / „ Нека реториката бъде способност да откриваме при всеки случай онова, което може да убеди „ /, а не се изследва целият откъс посветен на това определение. Това избирателно отношение дава възможност под „оновата, което може да убеди” всеки автор да вложи собственото си разбиране относно онова, което убеждава. Така например, според В. Руменчев , „... с онова, което може да убеди Аристотел акцентира върху подготвителния момент в ораторството.”[4], а според Й. Ведър , „... с един общ термин „реторика” - Аристотел обозначава / 1 / публичното говорене , и / 2 / свода от закони, норми

и правила, за неговото обясняване, и / 3 / методиката за неговото овладяване и ползване.”[5]

В „Реторика” Аристотел пределно ясно и категорично е посочил в своето определение какво точно открива реториката и какво е „онова, което може да убеди ”: **ТОВА Е УБЕДИТЕЛНИЯ ДОВОД**. Цялото определение на Аристотел за реториката е следното: „Нека реториката бъде способност да откриваме при всеки случай онова, което може да убеди. Това не е задача на никое друго изкуство .....Реториката, изглежда може да открива убедителния довод относно всяка даденост, затова и казваме, че тя като изкуство не се отнася до някакъв собствен и определен разред предмети.”[6]

И така, реториката е метод за откриване на необходимия убедителен довод от слушателя при изграждане отговора на въпроса съдържащ се в диалектическото съждение с цел утвърждаване или отхвърляне на изразеното от оратора мнение за същността на събитията – минали и бъдещи.

Тук ще представим механизма на метода реторика по откриване на убедителния довод в най-общия му вид по обясними причини . /Вж. Таблица 1/ [7]

Таблица 1. Обща структура и последователност на механизма на метода реторика за извеждане на доказателствения довод при изграждане на ентимемата.

Терминът „дowod” е от руски произход и означава дума, аргумент, който се привежда.

Онова, което е съществено да се отбележи тук е, че Аристотел ни посочва по категоричен начин кога един довод става убедителен: доводът притежава убедителна сила само тогава, когато е включен в конкретна логическа структура и се извежда чрез строго регламентиран логически начин на разсъждение. Този строго регламентиран логически начин на разсъждение не се извършва чрез познатия ни от формалната логика механизъм, а от съвършено различен логически механизъм, основан на два метода – диалектика и реторика. Тези два метода изграждат собствена логическа система, равна по значимост на изградената пак от Аристотел формална логика, но основаваща се на субективното и недостовърно знание, т.е. на мнението. Тази логическа система представлява диалектичката логика на Аристотел и в нея е налице същата задълбоченост, с която древния философ разработва формалната логика, но

която представлява самостоятелно съществуваща логическа система, основаваща се на собствен понятиен апарат, закони и закономерности и най-важното – на различен начин на разсъждение. Този различен начин на разсъждение се предопределя, както от субективния характер на знанието, така и от начина по който то се структурира – чрез два взаимосвързани методи, диалектика и реторика, чиято цел е утвърждаване или отхвърляне на валидния топос.

Внимателният читател може би е забелязал, че открития чрез метода реторика довод изгражда потвърждението / доказателствената част / на ентимемата и това е неговото основно предназначение – да открие убедителния довод не изобщо, а в зависимост от зачитаното положение, произтичащо от диалектическото съждение изграждащо изложението. В този механизъм съществува нещо много съществено, на което тук искам да обърна по - голямо внимание, без да се впускам в подробности, поради това, че това е предмет на обстоен анализ във втората част от моята книга „Непознатата „Реторика““; това е за мястото на ентимемата в механизма на метода реторика.

Ентимемата по дефиниция представлява силогизъм на която една от предпоставките се подразбира, остава „скрита в ума“; в зависимост от конкретния случай се изпуска, или голямата предпоставка, или малката, или изводът. Действително във формалната логика, когато Аристотел изяснява същността на ентимемата я определя именно по този начин. Задължително ли е обаче механичното пренасяне на знание от формалната логика в диалектическата, като се има в предвид изискването на самия Аристотел за ясно разграничение между аподиктично знание и диалектическо и не е ли това погрешен подход?

Тук аз ще задам и следния по – обикновен въпрос. Ако реторическия силогизъм и ентимемата като структура са едно и също нещо, то тогава как се открива убедителния довод и къде е неговото място?

Ако внимателно се вникне в написаното в „Реторика“ ще забележите, че никъде Аристотел не слага знак за равенство между ентимемата и реторическия силогизъм. За ентимемата той говори още в първите страници на трактата, но като обща структура, а за реторическия силогизъм и реторическата индукция

като начин на разсъждение. Това предполага само една единствена възможност: реторическата индукция и реторическия силогизъм, независимо от формата чрез която участват - съкратена, пълна или непълна да са градивен елемент от цялостна структура и това е структурата на метода реторика. Неговото предназначение като метод е да открие необходимия убедителен довод при изграждането на втория от елементите на ентимемата - потвърждението, която на свой ред представлява самостоятелна структура, различна от тази на метода реторика и това е логическата структура, по която се изгражда отговора на слушателя.

И така, реторическата индукция и реторическия силогизъм чрез своята съкратена, пълна или непълна форма откриват необходимия убедителен довод като градивен елемент от метода реторика при изграждане на потвърждението като елемент от ентимемата, която представлява логическа структура на отговора на слушателя.

Възможно е да бъде зададен следния въпрос: не е ли възможно, след като метода реторика открива убедителния довод с цел да изгради потвърждението на ентимемата той да открива този довод не само за нея, но и за всички останали случаи, например ораторската творба?

Отговорът на този въпрос е пряко свързан с изясняване същността на речта в „Реторика”, както и с определяне на нейните субекти.

В „Реторика” Аристотел посочва : „Речта има две части: необходимо е, първо, да се каже за какво е делото, и после – то да се докаже. Затова е невъзможно да не докажем, след като кажем, или да докажем, без предварително да кажем. Защото този, който доказва, доказва нещо, а този, който предварително казва, казва с оглед да докаже. Едната от тези две части е изложение, а другата – потвърждение, точно както разграничаваме задача и решение.”[8]

За Аристотел речта изглежда по следния начин; „Ако войната е причина за настоящите беди, то с установяването на мира, трябва да се оправим.” Тук изложението е „войната е причина за настоящите беди”, а потвърждението - „установяването на мира.“ Съвсем очевидно е, че това е словесният израз на убедително изградена ентимема и че изграждането на речта следва изцяло логическата структура на ентимемата.

Както виждаме за Аристотел речта представлява едно изречение, което съвсем разбираемо не може да бъде отнесено и приравнено към структурата на ораторската творба, както във формален, така и в съдържателен план. В научната литература отделни автори използват понятието „изречение”, но то се разглежда в различен план откъснато от речта като се противопоставя неправомерно на термина съждение. Например, Д. Александрова посочва: „Аристотеловите силогизми не са доказателства, а „изречения”. Но това са „изречения” от особен род, които са истинни по своята структура, т.е., създават очевидност за истинност. Областта на изследване на Аристотеловата силогистика не са научните разсъждения, а ораторското изкуство.”[9]

Няма да се впускам тук в анализ на този цитат, но ще посоча, че тези „изречения” в „Реторика” представляват речта, изградена като съвет, обвинение или защита.

Речта в „Реторика” представлява сложно съставно изречение всяка отделна част на което се изгражда по точно установен начин: първата част излага и формулира валидното мнение, предмет на анализ и се нарича изложение, а втората – потвърждение, където се привежда изведения чрез метода реторика довод, чрез който се утвърждава или отхвърля формулираното мнение в изложението като правилно или неправилно.

И така, речта в „Реторика” представлява словесния израз на убедително изградена ентимема под формата на сложно съставно изречение, състоящо се от изложение и потвърждение.

Необходимо е да се отговори на следния въпрос: кой е субекта на речта, разгледана в „Реторика” ?

За мнозина този въпрос е безпредметен, защото априори се приема, че това е оратора. В „Реторика” обаче са налице два субекта – „оратор” и „слушатели на речи” и дори за тяхно най – общо характеризирание си заслужава да се отговори на този въпрос.

В „Реторика” практическото изграждането на речта на слушателя Аристотел определя по следния начин: „Речта се съставя от три елемента: от оратора, от предмета на речта му и от слушателя...”[10] / Вж. таблица 2 /

Таблица 2 . Изграждане на речта на слушателя .

	„Речта се съставя от три елемента.....“
...от оратора...	Изложение – формулиране на мнението за проблема под формата на диалектическо съждение.
...от предмета на речта му...	Квалифициране / определяне / същността на събитията – минали и бъдещи.
...от слушателя...”	Потвърждение – откриване на необходимия убедителен довод от слушателя , прилагайки метода реторика с който се потвърждава или отхвърля мнението за проблема съдържащ се в диалектическото съждение.

Обсъждането на проблема за същността на мнението е същността на събеседването в рамката на философския диалог. Чрез анализ на всички възможни определения /квалификации /, които е възможно да получи конкретно събитие, предмет или явление от действителността в хода на самото събеседване се цели извеждането на онова определение /квалификация/, което най - вярно ще определи / квалифицира / конкретната същност. Практически това се извършва чрез редуване на въпроси и отговори между събеседниците, които участват в диалога. Като метод той води началото си от Сократ, разработван е от почти всички философи след него, включително и от Платон, но Аристотел е този, който извършва качествен прелом; той го издига до всеобщ метод за познание като методически го осигурява, разработвайки методите диалектика и реторика, предназначени за участниците в диалога – оратор и слушател. Целта му е да се избегне по този начин случайното, неправилно извеждане същността на предмета или явление под формата на определение / квалификация /. В „Реторика” Аристотел използва по – общия термин - „събития – минали и бъдещи”. Целта на диалога, осъществяван практически чрез поставянето на въпроси и получаването на отговори е достигането на хомология /съгласие по еднозначното определяне същността на събитието, предмет на дискусия, т.е., валидно мнение /. Необходимо е да се отбележи, че достигането до крайна хомология е процес, осъществяван чрез събеседването в рамката на

диалога, който преди да дефинира крайното определение преминава през дефинирането на редица други определения, които се явяват като възможни за самото определение, но които събеседниците подлагат на анализ, чрез доказване или отхвърляне на тяхната правилност. С други думи, достигането до крайна хомология преминава през постигането на по – малки съгласия, които разкриват отделни характеристики на същността на предмета или явлението. Крайното определение е онова, което не поражда никакви въпроси в участниците в диалога и то се приема безрезервно от всички. В този комуникативен процес между събеседниците има строго установена последователност: на поставяне на въпроси от страна на водещия диалога и получаване на отговори от страна на събеседника / слушателя / като целта е да се разкрият всички налични възможности за определение / квалификация / на конкретното събитие и сред тях да бъде открояна онази, която се приема безрезервно от всички като най – вярно определяща същността на конкретното събитие. **Този, който води диалога /формулира проблема за същността на мнението чрез въпрос/ Аристотел нарича „оратор“, а събеседника /или събеседниците /, който отговаря на поставяния въпрос - „слушатели на речи“.** Така дефиниран комуникативният процес в рамките на философския диалог не може да се впише пряко в теорията за ораторско изкуство, защото не ораторът, а слушателят е този, който аргументира проблема за същността на мнението, изведено като диалектическо съждение от оратора, било самостоятелно или като участник наравно с други събеседници.

В така най - общо дефинирана същността на комуникативния процес в рамките на диалога, Аристотел налага две много важни ограничения: първото ограничение е свързано с това, че аргументацията изцяло е насочена към проблема за същността на мнението изразено от оратора на определен етап от диалога т.е., не аргументация на мнението изобщо, а на възможностите за извеждане на общовалидно мнение на определен етап от диалога; второто е свързано с това, че аргументирането се извършва чрез утвърждаване или отхвърляне на разглежданата възможност за определение/квалификация/, а не изобщо. Последното ограничение, освен, че изисква изцяло логически подход за аргументация на мнението поставя почти аксиоматично изискване за подбор на

доводите, открити с помощта на метода реторика: те трябва да бъдат съобразени с диалектическия проблем и с правилното му формулиране, защото дори правилно изведени, те могат да бъдат неубедителни. Тези две необходими ограничения не са умозрително изведени от Аристотел, а са продиктувани от обективна потребност: постигане убедителност на речта, аргументираща правилността /или неправилността / на възможностите за достигане на общовалидно мнение. По такъв начин комуникативният процес, осъществяван чрез диалога за Аристотел се явява средство за ново познание за същността на предметите и явленията от действителността, основано на мнението, при това следвайки не случаен път за това, а основаващо се на ясно установен и регламентиран начин на разсъждение.

Формулирането на проблема за същността на мнението чрез въпрос има точно наименование в аристотеловата силогистика: това е диалектическото съждение. Като определение за диалектическо съждение в „Топика“ Аристотел посочва следното: „Диалектическото съждение представлява въпрос, който провъзвества / положение / зачитано или от всички, или от мнозинството, или от мъдреците – от всички, от болшинството, или от най – почитаните, и не противоречи на общоприетото. Защото като зачитано ние можем да приемем мнението на мъдреците, при положение, че то не противоречи на мненията на мнозинството. Диалектически съждения са и онези, които са близки на зачитаните /положения /, и които се предлагат като противоположни на изглеждащите зачитани /положения /, а също и мненията, съответстващи на достигнатото в изкуствата.“[11]

И така, когато Аристотел посочва, че „речта се изгражда от оратора“ се има в предвид не подготвителния момент в ораторството, а изграждане на диалектическото съждение чрез диалектическия метод; от „предмета на речта“ не се има в предвид съдържанието на ораторската творба, а анализиране правилността на мнението, чрез което се квалифицират / определят / същността на събитията и „от слушателя“ не се има в предвид това, че ораторската творба трябва да бъде съобразена с конкретния слушател, а това, че слушателят открива довода чрез метода реторика при изграждането на своя отговор.

Например, „Дионисий се стреми към тиранска власт, тъй като изисква лична стража;” е отговор на диалектичното съждение - „Стреми ли се Дионисий към тиранска власт като е изискал лична стража?”, формулирано от оратора. Тук събитието, което се нуждае от квалифициране е факта на искане на лична стража от страна на Дионисий, а предложената от оратора възможност за квалификация – „стремеж към тиранство”. В конкретния пример тази квалификация се утвърждава като правилна от слушателя, като за целта той привежда доводи, основаващи се на известни на всички факти / пример / ; „защото нали по – рано със същия таен замисъл искал стража и Пизистрат, а след като я получил, станал тиран – също както и Теаген от Мегара.” [12]

Да се извършва **доказателството в зависимост от чуждото мнение** / на оратора / по такъв начин, че събеседника да достигне сам до вярното определение /квалификация/ на събитията минали и бъдещи е определящо за Аристотел. В „Топика” той посочва : „Ценността му / на диалектическия метод – в.м. К.С. / за разговорите е свързано с това, че след като сме привели мненията на мнозинството, ще сме в състояние да разговаряме с хората, като изхождаме не от чужди, а от техните собствени схващания и да отклоняваме всичко онова, в което смятаме, че не са прави .”[13]

Що се отнася до това, къде е приложението на откритите чрез метода реторика доводи при изграждане отговора на слушателя, то в „Реторика” Аристотел по категоричен начин определя; **при изграждане на съвет, обвинение или защита**. „Затова и всички ние в известна степен участваме в тях / в разговорите с познавателна цел – в.м. К. С. /, тъй като всички в някаква мяра се залавяме да изследваме даден възглед, да се защитаваме, и обвиняваме.”[14]

Както е видно от този цитат при „изследване на даден възглед”, т.е, мнение за конкретна същност ние се нуждаем от изграждането на съвет, ако между събеседниците оратор и слушател е налице събеседване / беседа /; ако между тях възникне спор, то тогава ще е необходимо да бъде изградено обвинение или защита. Както за съвета, така и за обвинението или защитата е необходимо откриването на доводи чрез метода реторика. Беседата и спора са двете форми по които протича философския диалог, но понеже са различават като технология

тяхното разграничение е необходимо, за да бъдат разграничени и доводите, които се използват на всеки един етап от комуникативния процес.

Както може би е направило вече впечатление, в цитата от Аристотел липсва формулиране на епидейктическото. Това не е пропуск на великия философ, а напълно закономерно действие; за него епидейктическото, основано на преувеличението или умалението се отнася до степенуване на доводите в еднаква степен приложимо, както към съвета, така и към обвинението или защитата.

Днес се приема, че когато Аристотел говори за обвинение и защита, той дефинира съдебното красноречие. Дали това е така?

Обвинението и защитата във възгледите на Аристотел се разглеждат в широк план като начин за утвърждаване или отхвърляне на предложена квалификация /определение / за същността на минало събитие чрез привеждане на убедителни доводи и доказателства. Това е ситуацията на спор, възникнал между две заинтересовани страни, от които единият от участниците обвинява, а другият се защитава. Поради това и когато Аристотел употребява „съдебно дело” има в предвид не дело в съдебна зала, а дейност осъществявана от страните в спора: „Присъщи на съдебното дело са обвинението и защитата, тъй като спорещите страни осъществяват едно от двете.”[15] За обвинение и защита може да се говори в съдопроизводството, при дебатите в Народното събрание, философските разговори, научните дебати, ежедневните разговори, изобщо навсякъде, където се налага да обвиняваме или защитаваме определен възглед / мнение /.

Освен термините „обвинение” и „защита” в „Реторика” съществува и термина „съдия”. Нека вникнем по – внимателно в съдържанието на този термин, като се опитаме да дефинираме и спецификата на собствената му дейност. За целта нека най – напред посочим мястото, което отрежда на съдията самия Аристотел. То е на вид „слушател на реч” в собствената му родово – видова характеристика на „слушателите на речи”. / Вж. Таблица3 /.

Таблица 3. Видове дейност на слушателя.

слушатели на речи	
съдия	зрител

Днес в научната литература, според мен, неточно се приема, че в „Реторика” Аристотел дефинира три вида слушатели / съдия, съдник и зрител / независимо от това, че той по категоричен начин заявява: „По необходимост слушателят бива, или зрител или съдия, а съдия е или на минали, или на бъдещи събития.” [16]. Вероятно тази неточност идва от механичното възприемане на друг един израз, употребен от Аристотел / „Има три вида реторика, защото толкова са и слушателите на речи.” [17], с който се определят трите вида реторика, а не „слушателите на речи”. „Слушателите на речи” са два вида, следвайки родово – видовата характеристика, но те по необходимост извършват три различни видове дейности, както ясно е заявено; съдия на минали събития, съдия на бъдещи събития / съдник / и зрител. Съдията, както на минали, така и на бъдещи събития е един и същ вид слушател, но неговата дейност трябва да се разграничи, защото в конкретна ситуация технологията при изграждане на доводите открити чрез метода реторика относно определяне / квалифициране / същността на минали събития съществено се различава от тази, приложима при бъдещите събития и това е много подробно изяснено от Аристотел във втора книга на „Реторика” когато характеризира свършения факт, възможностите за при изграждане на съвет, преувеличението и умалението.

Тук достигахме до основното, според мен, което трябва да се отчита при правилното дефиниране същността на термина „съдия”; определяне на родово – видовата характеристика на съдията и зрителя.

Както вече посочихме, ораторът и слушателят са участници в специфичен комуникативен процес, известен като философски диалог, чиято крайна цел е достигане на общо съгласие при изследване правилността или неправилността на предложеното за обсъждане мнение за същността на събитията – минали или бъдещи. В този процес слушателят е този, който воден от оратора сам достига до убеждение относно правилността на онова мнение, което правилно определя / квалифицира / същността на конкретното събитие, предмет на беседата или спора. До постигане на крайния резултат слушателят по необходимост на всеки зададен от оратора въпрос чрез формулирано от него диалектическо съждение трябва да изгради отговор, подкрепен с убедително изведени доводи, чрез който да изрази своето съгласие или несъгласие относно правилността или

неправилността на предложеното от оратора мнение за същността на разглежданото събитие. По същество тази дейност на слушателя е дейност по отсъждане, и следователно той като субект на такава дейност не може да бъде наречен по друг начин освен съдия. Това представлява и родовата характеристика на „слушателя на реч“: **способност да отсъди чрез изграждане на аргументиран отговор правилността или неправилността на предложената от оратора квалификация / определение / за същността на събитията – минали или бъдещи.**

В процеса по достигане до крайна хомология е напълно възможно на определен етап от диалога слушателя да не извършва дейност по отсъждане, поради това, че напълно възприема изразеното от оратора мнение като правилно. Тези две различни възможности за слушателя в собствената му познавателна дейност е необходимо да бъдат разграничени и затова критерият по който Аристотел определя видовете „слушатели на реч“ е единствено възможния; дали отговорът на слушателя е изграден в резултат на самостоятелната му дейност чрез отсъждане или той възприема безрезервно предложеното от оратора определение / квалификация /. Това е от особена важност, защото в първия случай методът реторика е необходим, докато във втория не е.

И така, в „Реторика“ понятията „**съдия**“ и „**съдник**“ са употребени като синоними, чието съдържание най – общо може да се определи като **вид слушател, който извършва оценка, дава мнение чрез отсъждане за предложеното от оратора определение / квалификация / на минали или настоящи събития, което най – вярно определя / квалифицира / тяхната същност. Зрителят е вид слушател, който възприема безрезервно предложеното от оратора определение / квалификация / за същността на събитията – минали и бъдещи и не участва в неговото изграждане.**

Достигане до общоприемливо мнение от участниците в процеса на диалога може да се реализира по два начина: като се обвинява / оспорва / или защитава / поддържа / предложеното определение / квалификация / - съдебна дейност или като се обсъждат и анализират различните възможности за определение / квалификация /, което дадено събитие, минало или бъдещо може да получи - съвещателна дейност. И в двата случая се нуждаем от привеждане на убедителни

доводи, открити с помощта на метода реторика. Те могат да бъдат както действителни доводи, така и доводи, изградени чрез преувеличение или умаление - епидейктическа дейност. По същество това е процес по извършване на оценка на основата на определена норма – правна, идеологическа, религиозна, морална, естетическа и т.н.. Това може в отделни случаи да бъде и съдия в съдебно дело / доколкото една от нормите въз основа на които се извършва оценка е писаният закон /, но това не е определящо за Аристотел при извеждане съдържанието на понятието „съдия“.

И така, в „Реторика” не се дефинират различни видове слушатели; слушателят е един, но като участник в диалога извършва три различни вида дейности; при съвещаване относно същността на бъдещи събития той изгражда съвет; при събития, които вече имат собствено определение / квалификация / - минали събития, той изгражда обвинение или защита в зависимост от това дали възприема предложената му квалификация / определение / като правилна или не. Третият вид дейност се изразява в съгласие с предложената от оратора / квалификация / определение.

Днес в научната литература е възприето, че Аристотел определя трите рода красноречие: съдебно, съвещателно / политическо / и епидейктическо. Това, според мен, не съответства на заявеното от Аристотел в „Реторика”. **Аристотел говори за изграждане на съвет, а не за съвещателно красноречие; за изграждане на обвинение или защита, а не за съдебно красноречие; за преувеличение или умаление еднакво приложимо, както при изграждането на съвет, така и при изграждането на обвинение или защита, а не за епидейктическо красноречие.**

Какво означава да се изгради съвет, обвинение или защита. Това означава ентимемата като структура на отговора на слушателя да придобие форма на съвет, обвинение или защита чрез включването на подходящ за случая убедителен довод, изграден чрез метода реторика. Например, на диалектическото съждение „Дали можем да избегнем всички нещастия, които ни носи войната?”, то отговорът, изграден като съвет би изглеждал така; „Ако войната е причина за всички нещастия, то направете мир”; като обвинение - „Ако войната е причина за всички нещастия, защо продължавате да я водите”; като защита - „ Войната е причина за всички нещастия, но не можем да ги избегнем

преди да сме победили”. Всички тези конкретно избрани доводи могат да бъдат увеличени или умалени в зависимост от необходимостта, например: при съвета изведения довод „мир” може да бъде заменен със „справедливо и достойно споразумение; при защитата – „преди да сме победили” с „преди да сме защитили нашата родна земя.” и т.н..

Всички тези доводи се извеждат по определен начин, съгласно посочената в началото обща схема на метода реторика от конкретни предпоставки, но ограничението, което налага избраната тема не позволява да навлизам в подробности. Само ще посоча, че например, доводът „мир” при изграждането на съвета, независимо от това, че се извежда чрез един 28 те посочени от Аристотел начина за откриване на доводи при показателните ентимеми, в конкретния случай чрез извеждане от противоположното /противоположното на „война” е „мир”/ този довод задължително се съгласува с предпоставка, съдържаща избрания топос. В конкретния случай доводът „мир” съответства на топоса „нещастия, причинени от войната”, а предпоставката, с която се съгласува самият довод е „Мирът не носи нещастия.” Тази предпоставка съдържа зачитано положение, което не би оспорил никой и по този начин се изгражда убедителността на довода.

И така, убедителността на един довод се изгражда чрез метода реторика в строга последователност; чрез избран валиден топос, утвърждаващ или отхвърлящ изразеното чрез диалектичeskото съждение и предпоставка, съдържаща зачитано положение, съответстващо на избрания топос, което не се оспорва от никого.

Тук нямам възможност да характеризирам топоса като съдържание и приложение, но ще посоча, че той има основна функция в механизма на метода реторика.

Приложението на метода реторика няма да бъде ясно характеризирано, ако не бъдат дефинирани родовете и видовете реторика. За мен е необяснимо как този основополагащ за „Реторика” елемент не намира адекватно тълкуване сред авторите, изследващи тази проблематика. В най – добрия случай, абсолютно погрешно, според мен, родовете реторика се отъждествяват с родовете красноречие игнорирайки обстоятелството, че родовете и видовете реторика се

намират в родово – видово отношение на зависимост. „ Нека прочее започнем с видовете, като разгледаме първо родовете реторика, та след като ги раграничим по брой, да пристъпим към елементите и предпоставките на всеки поотделно.”[18]

Тук е необходимо да отбележим, че в българския превод на „Реторика” съществува известна неяснота при превода, която при по – повърхностно възприемане на текста действително е възможно родовете реторика да бъдат определени като съвещателен, съдебен и епидейктически, както и се възприема днес. „Целта на всеки от тези родове е различна и тъй като те са три, три са и целите. Цел на съветващия.....”[19] Само, че няколко пасажа преди това ясно е посочено за какви родове става дума. Това не са родове красноречие, а **родове речи**; „ ... така, че по необходимост в реториката ще има три рода речи: съвещателни, съдебни, епидейктични.”[20] Съществува ли различие между родове реч и родове красноречие ? Според мен тук отговорът е очевиден.

„Род е онова, което се изказва за същността на множество различаващи се по вид неща. Под „изказвано за същността” следва да се разбира подходящото да бъде дадено в отговор на въпроса „що е предметът.”[21] В това свое определение за същността на рода Аристотел ясно посочва, че родът трябва да изразява същността на разглеждания предмет при това така изведена, че ако бъде съпоставена с други същности тя да запази своята собствена характеристика. В своето определение за същността на реториката / „Нека реториката бъде способност да откриваме при всеки случай онова, което може да убеди”/ Аристотел ясно определя, че **реториката е способност** да се открива убедителния довод. Способността да се открива убедителния довод е родовата характеристика на рода реторика, защото само на реториката е присъщо да открива убедителния довод.

При определяне на различните родове реторика, следвайки така дефинираната родовата характеристика, то следва да се групират доводите / защото именно тях открива метода реторика / по общ признак за да бъдат открити в самостоятелни множества и по този начин бъде дефинирана тяхната неповторима родовата същност. Поради наличието на собствен, неприсъщ за останалите признак на доводите, способни да убедят относно всяка една от посочените области се

обособяват три групи множества: множество от всички доводи, имащи убедителна сила когато са включени в логически начин на разсъждение – **аналитични доводи** ; множество от всички доводи, имащи убедителна сила при достигането на афект – **доводи основани на чувства** и множество от всички доводи, имащи убедителна сила при изграждането на характер – **морално – политически доводи**. Тези три множества изграждат и родовете реторика.

И така, способността да се извличат морални доводи с цел речта да придобие ХАРАКТЕР; способността да се извличат аналитични доводи с цел речта да бъде АНАЛИТИЧНА; способността да се извличат доводи, основани на чувствата с цел речта да предизвика АФЕКТ изграждат трите рода реторика./Вж. Таблица 2/

Таблица 2. Родове реторика.

Родове реторика		
Изграждане на характер.	Достигане на афект на основата на чувствата.	Реторическо доказателство / действително и привидно /

От своя страна видовете реторика се обособяват в рамките на всеки един от посочените родове. За да се запази валидния за всеки род признак те по необходимост /това е точният израз на Аристотел / се извеждат от вида слушател, защото именно слушателят е този, който открива необходимите убедителни доводи чрез метода реторика и изгражда съответните доказателства. / „Има три вида реторика, защото толкова са слушателите на речи “ /. Точно поради това и извеждането на трите рода реч-съвещателен, съдебен и епидейктически не следва родовете реторика, а видовете реторика, защото именно речта като резултат от прилагането на доводи от определен род трябва да придобие съответното качество; да бъде аналитична, да притежава характер или да възбужда чувства. Практически това означава, че както съветът, така и обвинението или защитата, както и тяхното преувеличение или умаление могат да бъдат изградени, или чрез морално – политически доводи, или чрез доводи основани на чувства, или чрез аналитични доводи./ Вж.

Таблица 3/

Таблица 3. Видове реторика.

Видове реторика		
Изграждане на съвет.	Изграждане на обвинение или защита.	Преувеличение или умаление, приложимо както към съвета, така и към обвинението или защитата /епидейктически род/

И така, способността на слушателя да изгради речта като съвет в процеса на обсъждането; способността на слушателя да изгради речта като обвинение или защита и способността на слушателя да прилага преувеличението или умалението при степенуване на доводите с цел да придаде на речта по – голямо въздействие изграждат видовете реторика.

Както вече посочихме, методът реторика е предназначен да изгради потвърждението като елемент от двуелементната структура на речта, която Аристотел утвърждава в „Реторика “. Заедно с метода диалектика, който е предназначен да изгради другата част от тази реч – изложението – двата метода изграждат напълно завършена система за аргументация на наличното мнение, разглеждано като субективно и недостоверно знание за същността на предметите и явленията от действителността: от регламентираното извеждане и формулиране на проблема, предмет на диалога под формата на въпрос, през силогизмите – диалектически и реторически – регламентиращи правилния начин на разсъждение, чрез избора на общо или специфично място, съгласуващо проблема с източниците на предпоставки, до механизма за придаване убедителност на избрания довод.

При изграждане на системата за аргументация на мнението проличава гениалността на древния философ. Като определя, че от субективно изведени твърдения изразяващи мнението, независимо от ефективността на цялостния процес по аргументиране се достига до ново субективно твърдение, което, въпреки, че е с по – голяма степен на достоверност, то изразява субективно знание. Поради това, съвсем съзнателно, той не се стреми към формулиране на

общовалидни правила, закони и закономерности, по начина, по който това извършва за утвърдителните съждения, а остава този процес да се извършва чрез отделно изградени и разработени методи, прилагането на които зависи изцяло от личното умение на участниците в диалога. Противното би означавало превръщане на мнението в истинно и достоверно знание, а това е неприемливо за древния философ.

Изградената от Аристотел система за аргументация на мнението чрез метода реторика трябва да се разглежда като самостоятелен дял от богатото наследство на великия философ, което не бива да се отнася, било то към теорията за ораторско изкуство или към друга предметна област. Този подход е напълно неприемлив за Аристотел и в „Реторика“ съществуват доста категорични и ясни формулировки в тази насока. Методът реторика е необходим елемент от цялостно изградена и звършена логическа система наречена диалектическа логика. Наричам я диалектическа, защото регламентира правилния начин на разсъждение на основата на диалектическото съждение / мнението /. В своята теория на познанието е известно, че Аристотел разграничава два вида знание: несъмнено / аподиктично /, на които съответстват утвърдителните съждения и мнение / субективно и поради това недостоверно знание /, на които съответстват диалектическите съждения. За утвърдителните съждения Аристотел разработва в „Органона“ добре познатата ни днес формална логика. За логиката на основата на диалектическите съждения той разработва „Топика“ и „Реторика“, но исторически така са се утвърдили схващанията, че „Реторика“ се отнася към съвършено различна област – теорията за ораторско изкуство. „Реторика“ е второто необходимо произведение след „Топика“ в което се разработва метода, чрез който слушателят се аргументира в рамките на диалога като утвърждава или отхвърля правилността или неправилността на мнението за същността на събитията – минали или бъдещи. В „Топика“ се разработва същността на диалектическото съждение и след като то се дефинира като въпрос, то е съвсем логично да последва и регламентиране на отговора по такъв начин, че заедно, обединени от обща логическа система да дефинират правилно същността на предметите и явленията от действителността.

Изградената диалектическата логика от Аристотел се различава както по структура, така и по начин на функциониране от изградената пак от него формална логика. Тук по обясними причини не можем да навлезем в подробности, но тя притежава както собствен инструментариум, различен от този във формалната логика, така и собствена, различна цел. Тази цел не е да се достигне до **несъмнено знание**, а до **убеждение**, което

произтича от убедеността на Аристотел, че както несъмненото, така и субективното знание определят / квалифицират / същността на предметите, явленията и събитията от обкръжаващата ни действителност. Субекта на това убеждение е слушателя, който като участник във философския диалог сам трябва да се убеди в правилността / или неправилността / на мнението за същността на събитията – минали и бъдещи. Нека отбележим, че убеждението, както и мнението, във философията на Аристотел са елементи от познавателната дейност на субекта в практическото усвояване на действителността под формата на определения / квалификации /. Поради своята субективност, то може да бъде както вярно, така и невярно и точно поради това е необходим механизъм, който да утвърди конкретното мнение като правилно изразяващо дадена същност или да го отхвърли като неправилно изразяващо тази същност. Този механизъм е изградената от Аристотел диалектическа логика и нейната непосредствена цел е регламентиране на правилния начин на рязсъждение за достигане до общовалидно мнение.

Относителната ограниченост на формалната логика понастоящем дава възможност за бурното развитие на различни теории за аргументация, като според някои автори това е самостоятелно научно направление и дори ново състояние на реториката. Нито една от тях, независимо от претенциите им за всеобхватност не дава отговор на основния въпрос – по какъв начин се откриват необходимите аргументи. Отговорът по категоричен начин го дава Аристотел като разработва метода реторика, чрез който могат не само да бъдат откривани необходимите убедителни доводи, но и при определени обстоятелства те да бъдат изградени. Като съединява диалектиката и реториката в обща логическа система Аристотел утвърждава нещо много ценно, което всички съвременни теории за аргументация не отчитат: **не може да съществува аргументация сама за себе си, аргументацията съществува за да разреши конкретно формулиран проблем, било на частно или общофилософско равнище.** В този смисъл никоя аргументация не би изпълнила своята основна задача, ако се откъсне от частното, конкретното, специфично съществуващо във всяка една предметна област.

Днес под диалектическа логика най – общо се разбира логическо учение за законите и формите на отражение в мисленето на развитието и изменението на обективния свят, за закономерностите на познанието на истината. Аристотеловата диалектическа логика не противоречи на това схващане, но има конкретна практическа цел: да изгради логическа система по подобие на изграденото във формалната логика, но на основата на диалектическите съждения, т.е., регламентиране на правилния начин на мислене на основата на мнението. По същество тази логическа система регламентира начина за

правилното извършване на диалектическия анализ за същността на събитията и явленията от действителността и структурирането им под формата на определения /квалификации / на основата на субективното знание. Като такава завършена система тя представлява солидна основа за развитието на диалектическата логика като цяло. В този смисъл направеното от Аристотел в тази насока има запазено място в историческото изграждане на диалектическото учение.

БЕЛЕЖКИ

- [1] Александрова, Д., Руменчев, В. (1987). Учебник по реторика,83.
- [2] Александрова, Д. (2006). Метаморфози на реториката през XX в.,10.
- [3] Аристотел. (1993). Реторика,53.
- [4] Руменчев, В. (2004). Ораторското изкуство на древния изток,14.
- [5] Ведър, Й. (2000). Реторика и ораторско изкуство, 23.
- [6] Аристотел. (1993). Реторика, 45.
- [7] Сотиров, К. (2009). *Обща структура и механизъм на метода реторика*, сп.

Читалище, бр. 7-9,10-12, 15

- [8] Аристотел. (1993). Реторика,182.
- [9] Александрова, Д. Метаморфози на реториката през XX век, 9.
- [10] Аристотел. (1993). Реторика,51.
- [11] Аристотел. (1998). Топика,22.
- [12] Аристотел. (1993). Реторика,49
- [13] Аристотел. (1998). Топика,13.
- [14] Аристотел. (1993). Реторика,41.
- [15] Пак там, 51.
- [16] Пак там, 51.
- [17] Пак там, 51
- [18] Пак там, 50.
- [19] Пак там, 51.
- [20] Пак там, 51
- [21] Аристотел. (1998) Топика, 16.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Аристотел. (1993). Реторика, София: Изд. Софи-Р.
- Аристотель. (1957). Поэтика, Москва: Изд. Художественной литературы.

- Аристотел. (1998). *Тофика*, София: Изд. Захарий Стоянов.
- Аристотел. (1988). *Метафизика*. В *Антична философия*, София: Изд. Наука и изкуство.
- Аристотел. (1988). *За душата*. В *Антична философия*, София: Изд. Наука и изкуство.
- Античные риторики. (1978). Москва: Изд. Московского университета.
- Александрова, Д. и Руменчев, В. (1987). *Учебник по реторика*, София: Изд. ВИ на МВР „Г.Димитров”.
- Александрова, Д. (1985). *Проблеми на реториката*, София: Изд. Наука и изкуство.
- Александрова, Д. (2004). *Метаморфози на реториката през XX век*, София: Изд. „Св. Климент Охридски”.
- Ведър, Й. (2000). *Реторика и ораторско изкуство*, София: Изд. „Св. Климент Охридски”.
- Гънгов, А. (2004). *Логика на измамата*, София: Изд. Авангард Прима.
- Псевдо – Аристотел. (2004). *Реторика към Александър*, София: Изд. Сонм.
- Панова, Н. (2005). *Платоновият диалог*, София: Изд. Сонм.
- Радева, В. (2006). *Реторика и аргументация*, София: Изд. „Св. Климент Охридски”.
- Радев, Р. (1988). *Аристотел*, София: Изд. Народна просвета.
- Руменчев, В. (1994). *Реторически класификации*, София: Изд. „Св. Климент Охридски”.
- Руменчев, В. (2004). *Ораторското изкуство на древния изток*, София: Изд. „Св. Климент Охридски”.
- Спасов, Д. и Мерджанов, Н. (1975). *Символна логика*, София: Изд. Наука и изкуство.
- Сотиров, К. (2009). *Непознатата „Реторика”*, София: Изд. Богиана.
- Сотиров, К. (2009). *Обща структура и механизъм на метода реторика*, сп. Читалище, бр. 7-9,10-12, 15

КОНСТАНТИН СОТИРОВ е завършил сѐм педагогика и като втора специалност философия в СУ „Климент Охридски” през 1987 г. В периода 1988 – 1991 г. следва редовна аспирантура в катедра „Реторика” на същия университет. През 2009 г. излиза от печат първата част на книгата му *Непознатата „Реторика”*, втората част предстои да бѐде публикувана, планирана е и трета част. В тези три части стремежът на автора е да направи опит за характеризирание диалектичката логика на Аристотел.

e-mail- kris.sotirov@abv.bg